

Походеньки Тома Сойера

Автор:

Марк Твен

Походеньки Тома Сойера

Марк Твен

Ім'я талановитого американського письменника Марка Твена тісно пов'язане з найвідомішим його персонажем – бешкетником і непосидою Томом Сойером. Волелюбний Том багато в чому є відображенням самого автора, втім, не лише його, а й багатьох читачів, адже всі ми родом з дитинства. Дванадцятирічний Том та його вірний товариш Гекльберрі Фінн – жителі невеличкого провінційного містечка в Америці. Маленькі приятелі спробують себе у ролі детективів та піратів, заблукають у печері та відшукають неймовірний скарб. «Походеньки Тома Сойера» – одна з найвідоміших у світі книг. І не дивно, адже у шибеника Тома є чому повчитися дорослим і дітлахам: не лише хитрощам та винахідливості, а й гумору, щирості та безмежної любові до життя.

Марк Твен

Походеньки Тома Сойера

(За перекладом Михаїла Енгельгардта, 1911 р.)

Передмова автора

Більшість з пригод, про які йдеться у цій книзі, не є вигаданими, дві-три з них я пережив особисто, решту пережили хлопці, що були моїми шкільними

товаришами. Гек Фінн списаний з натури, Том Соєр також, але не з одного персонажу, у ньому поєднані характерні риси трьох хлопців, яких я знав; тож, він належить до змішаного «стилю архітектури».

Дивні забобони, про які йде мова наприкінці книги, панували серед дітей та рабів на Заході у ті часи, які описані у розповіді, тобто тридцять-сорок років тому.

Хоча моя книга й написана головню для хлопців та дівчат, однак я сподіваюся, що це не віднадить від неї дорослих чоловіків та жінок, бо почасти моїм наміром було нагадати ім у жартівливій формі, якими саме вони були в ті далекі часи, що саме вони відчували, думали та казали, до яких незвичайних пригод часом вдавалися.

Марк Твен, Гартфорд, 1876

Глава I

Агов, Томе! – Тітка Поллі виконує свій обов'язок. – Том вправляється у музиці. – Виклик. – Крізь віконце.

– Томе!

Відповіді немає.

– Томе!

Відповіді немає.

– Куди подівся цей хлопчисько, не розумію! Томе!

Літня леді опустила окуляри на край носа та глянула понад ними, оглядаючи кімнату, потім піднесла окуляри догори і подивилась попід ними. Річ у тім, що

просто крізь окуляри вона рідко або й ніколи не дивилася на такий дріб'язок, як хлопчик, бо це були її парадні окуляри, її гордість, її данина моді, а не предмет для користування; з однаковим результатом вона могла би дивитися крізь пару пічних засувок.

Впродовж хвилини вона здивовано роззиралася, потім промовила без гніву, і водночас доволі гучно, аби її могли почути навіть меблі:

- Ото вже попади́ся мені, ото я...

Вона не закінчила, бо саме нахилилася, щоб просунути мітлу під ліжку, після чого їй довелося покласти край власним зусиллям. Вона потурбувала лише kota.

- Мені ніколи не впоратись із цим хлопчиськом.

Вона підійшла до прочинених дверей і визирнула у сад, вдивляючись у зарості томатів та дурману. Тома не було. Тоді вона підвищила голос, зважаючи на далеку відстань, і гукнула:

- То-о-оме!

Вона почула позаду легкий шум й обернулася, і саме вчасно, аби встигнути вхопити за комір маленького хлопчика і завадити йому втекти.

- Ось ти де! А я й забула про комору. Що ти там робив?

- Нічого.

- Нічого? Поглянь-но на свої руки, поглянь на губи. Що це?

- Не знаю, тітонько.

- А я знаю. Це мармелад, ось що це. Скільки разів я тебе попереджала - цупитимеш мармелад, я тебе видеру. Подай-но мені батіг.

Батіг здійнявся у повітря. Здавалось, покарання було невідворотним.

- Йой!.. Погляньте назад, тьотю!

Літня леді обернулася й автоматично підхопила свої спідниці, рятуючи їх, а хлопчисько миттю накивав п'ятами, видерся на високий паркан і щез за ним. Тітка Поллі розгублено залякла, але вже за мить добросердно розсміялася.

- І коли я вже навчуся розуміти це негідне хлопчисько. Адже скільки разів він вже вдавався до таких хитрощів, аби відволікти від себе мою увагу. Але старі дурні невиправні. Старого дерева не випрямиш, як промовляє приказка. Щоразу він вигадує щось нове, а мені годі з ним впоратись. Таке враження, ніби він звідкись знає, як довго можна наді мною знущатись, перш ніж мені урветься терпець; він також знає, що якщо йому вдасться розсмішити мене, тоді він перемиг, і мені не стане духу дати йому прочухана. Ні, я-таки не виховую цього хлопця як належить, Бог свідок, не виховую. Як пише книга, хто шкодує різок, той занапащає дитину. Я плекаю гріх і загибель для нас обох, і до ворожки не ходи! У хлопцеві наче чорт оселився, але що я можу зробити? Адже він, бідолаха, - син небіжчиці сестри, і у мене рука не піднімається його шмагати. Щоразу, як пробачу йому, то мене мучать докори сумління; а як відшмагаю, то здається, що моє старе серце ось-ось розірветься. Що поробиш, адже людина, народжена жінкою, приходять у цей світ ненадовго і живе, сповнена суму; так пише Писання, і я згодна, що так воно і є. Передчуваю, що він сьогодні прогуляє заняття у школі, тож завтра мені доведеться його покарати, змусивши працювати. Це жорстоко - змушувати працювати у суботу, коли інші діти гуляють. Але він ненавидить роботу понад усе, а я мушу бодай-колись належно його виховувати, бо інакше я занапащу цю дитину.

Том таки прогуляв заняття в школі і його день минув дуже весело. Він повернувся додому саме вчасно, щоб допомогти Джимові, темношкірому хлопчику, нарубати дрова та наламати трісок, - а насправді вчасно для того, щоб розповісти Джимові про свої походеньки, в той час як Джим зробив дві третини усієї роботи. Молодший брат Тома (точніше, зведений брат), Сід, вже встиг зробити свою роботу (збирання друзок), бо був чемним хлопцем, а не розбишакою. Доки Том вечеряв і принагідно цупив цукор, тітка Поллі ставила йому підступні та надзвичайно ґрунтовні запитання, адже сподівалася почути від нього важливі зізнання. Як й усі простодушні створіння, вона пишалася своїм талантом у сфері втаємниченої дипломатії, і свої найвідвертіші натяки вважала чудесами витонченого підступу.

- Томе, - сказала вона, - у школі було спекотно?

- Так.

- Дуже спекотно?

- Так.

- Мабуть, тобі кортіло скупатися, Томе?

Том схаменувся, у нього виникли підозри. Він прискіпливо поглянув на тітку Поллі, але її обличчя нічого не виказувало. Він відповів:

- Та ні... так собі, не дуже.

Старенька протягнула руку і помацала сорочку Тома.

- Але зараз тобі не гаряче, ні?

Їй лестило думати, що вона так спритно переконалася у тому, що його сорочка е сухою, і при цьому ніхто не здогадався, що саме це і було у неї на думці. Проте Том вже зметикував, куди вітер дме, і поспішив випередити новий можливий підступ з її боку.

- Ми обливали голови біля колонки, і мое волосся ще не висло. Ось помацайте.

Тітці Поллі було прикро, що вона не зважила на цей маленький речовий доказ і дала маху. Однак на неї знову зійшло натхнення.

- Томе, але ж ти не мав потреби відпорювати комір сорочки, аби намочити голову? Тож він залишився точно таким, як був, коли я його зашила? Розстібни-но куртку! Обличчя Тома не виказувало жодного занепокоєння. Він розстібнув куртку. Комір був зашитий!

- Це ж треба!.. Гаразд, йди до себе. Я була упевнена, що ти прогуляв навчання і ходив купатися. Але я тобі пробачаю. Томе, я бачу, що ти взявся за розум цього разу.

Їй було дещо прикро через те, що її прозорливість її підвела, але їй приємно від того, що Том бодай раз повівся чемно.

Але Сідней сказав:

– Як же ж так, адже ви, здається, зашили йому комір білою ниткою, а тепер вона чорна.

– Дійсно, я зашила білою! Томе!

Але Том не став чекати наслідків. Вже стоячи у дверях він сказав:

– Сідді, я тебе за це відлупцюю.

Вже перебуваючи у безпечному місці, він оглянув дві голки, прищипнуті за обшлагом його куртки, – одну з білою, другу з чорною ниткою.

– Якби не Сід, вона б нічого не помітила, – сказав він. – То вона шие білою ниткою, то чорною. Слід пильнувати за цим, проте я завжди забуваю. Зате їй відлупцюю я Сіда. Покарай мене Господь, якщо не відлупцюю.

Він не був чемним сільським хлопчиком; втім він дуже добре знав одного такого чемного і терпіти його не міг.

Дві хвилини потому, а може й скоріше, він вже не згадував про свої невдачі. Не тому, що вони були для нього менш гіркими, ніж невдачі дорослих, а тому, що нове та цікаве заняття повністю заповнило його; адже так само й дорослі забувають про свої невдачі, коли беруться за нові справи.

Це нове захоплення стосувалося найцікавішого способу свистіння, якого його навчив один негр. Тож тепер він хотів випробувати його на дозвіллі і без жодних перешкод. Під час свистіння слід було час від часу притискати язика до піднебіння, і робити це через коротенькі проміжки часу, – виходило геть як у пташки, довгі та дзвінкі трелі. Читач, якщо він колись був хлопчиком, мабуть зможе пригадати, як саме це слід робити. Заповзяття та уважність Тома скоро увінчалися успіхом, і він попрямував вулицею з музикою на вустах та радістю у серці. Він почувався приблизно так, як відчуває себе астроном, що відкрив нову

планету. Однак, і це поза будь-яким сумнівом, насолода хлопчика була сильнішою та глибшою за насолоду астронома.

Літні вечори тривають довго. На вулиці було ще світло. Раптом Том припинив свистіти. Перед ним стояв незнайомий хлопець, трохи вищий за нього. Нове обличчя, байдуже якого віку та статі, було сенсаційним явищем у бідному маленькому селищі С.-Пітерсбург. Цей хлопець був добре вдягнений, – надто добре як для буднів. Просто приголомшливо. Ошатний капелюх, синя курточка, застібнута на усі гудзики, новенька та чистенька, й такі самі панталони. На ногах черевики – хоча була ще п'ятниця! Ба більше – на шиї красувалася краватка з бантом. Його міський вигляд дошкуляв Томові. Що довше Том споглядав це дивовижне явище, то вище задирав носа у відповідь на його франтівство, і все більше ніяковів через непрезентабельність власної зовнішності. Обидва хлопчики мовчали. Коли рухався один, рухався й інший, однак боком, навскіс. Вони були повернені один до одного обличчям і не випускали один одного з поля зору. Нарешті Том сказав:

– Я тебе вдарю!

– Побачимо, як ти це зробиш.

– Дуже просто можу зробити.

– Дуже просто не можеш.

– А от і можу!

– А от і не можеш.

– Ні, можу.

– Ні, не можеш.

– Можу.

– Не можеш.

Мовчазна пауза. Потім Том запитав:

- Як тебе звати?

- Це не твоя справа.

- Як захочу, то моя буде.

- Ні, не буде.

- Побалакай-но ще, побачиш.

- Балакаю, балакаю, балакаю. Ну, і що?

- Диви на нього, маєш себе за важливого франта? Я тебе однією рукою приберу з дороги, якщо захочу.

- Ну, і чого не прибираєш? Адже ти кажеш, що можеш це зробити.

- І зроблю, якщо ти надумаєш дразнити мене.

- Еге ж, бачив я таких невдах.

- Франт! Ти гадаєш, що ти поважний фрукт?

- Йой, який капелюх!

- Нуж-бо, лише спробуй доторкнутися до капелюха, якщо він тобі не до вподоби. Хто спробує зняти його з мене, тому я натовчу носа!

- Брехун!

- Сам такий!

- Ти задирака та брехун, і ні на що не здатний.

- Давай чимчикуй звідси.

- А якщо ти й далі зачіпатимеш мене, то я так довбну каменюкою по твоїй голові.

- Що й казати, довбнеш.

- Авжеж, довбну.

- То чого чекаєш? Теревені теревениш, а справи не робиш. Бо боягуз.

- Я не боягуз.

- Ні, боягуз.

- Не боягуз.

- Боягуз.

Нова пауза, і нове, ще більш прискіпливе роздивляння та ходіння один навколо другого. Тепер вони вже стояли пліч-опліч. Том сказав:

- Забирайся геть!

- Сам забирайся!

- Я не піду.

- І я не піду.

Так вони простояли ще трохи, відставивши кожен ногу під кутом для опори, назираючи один на другого з усієї сили і дивлячись з ненавистю один на одного. Проте жоден не спромігся зрушити іншого. Після мовчазної штурхантини, що тривала доти, доки в обох не почервоніли обличчя, обидва обережно розійшлись, і Том сказав:

– Ти боягуз та щеня. Я розповім про тебе моему старшому братові, а він такий, що може тебе одним мізинцем розчавити; й саме так і вчинить, коли я його попрошу.

– Так я і злякався твого старшого брата! Мій брат більший за твого, і мій твого перекине через цей паркан. (Обидва брати існували лише в уяві.)

– Брехня.

– Не стане брехнею від того, що ти це кажеш.

Том накреслив у пилюці риску великим пальцем ноги і сказав:

– Лишень спробуй перетнути цю риску, і я так відлупцюю тебе, що не зможеш встати. Кожен, хто перетне, отримає прочухана.

Новий хлопчик швидко переступив через риску і сказав:

– Нуж-бо, ти казав, що даси мені прочухана, подивимось, як ти це зробиш.

– Не займай мене, краще забирайся звідси.

– Ні, ти казав, що поколотиш мене, – спробуй-но.

– Я буду не я, коли не поколочу тебе за два центи.

Незнайомий хлопчик витягнув із кишені два мідяки і глузливо простягнув їх.

Том кинув їх на землю.

Наступної миті обидва хлопці борсались у пилюці, зчепившись немов кішки; впродовж хвилини вони шарпали та тягали один одного за волосся та одяг, дряпались та товклись кулаччям по носах, вкриваючись пилюкою та славою. Згодом сутичка набула більш окреслених рис; крізь куряву проглядалася фігура Тома, що сидів верхи на своєму супротивнику і дубасив його кулаками.

- Живота чи смерті? – запитував він.

Інший хлопчик лише борсався, намагаючись вивільнитись. Він плакав, головню від люті.

- Живота чи смерті? – розправа тривала.

Нарешті незнайомиць пробурмотів крізь сльози:

- Живота.

Том відпустив його і сказав:

- Це тобі наука. Наперед дивись, з ким справу маеш.

Ошатний хлопчик пішов, обтрушуючи пилюку з одягу, шморгаючи носом, і час від часу озираючись на Тома та обіцяючи побити його, коли той трапиться йому вдруге. У відповідь Том лише кепкував з нього та переможно пішов своєю дорогою; однак варто йому було обернутися спиною до нового хлопця, як той схопив каменя, жбурнув її, і вцілів Томові межі плечі, а потім стрімко дременував, наче антилопа. Том мчав за ним аж до самісінької домівки і таким чином дізнався, де той живе. Він трохи постояв біля воріт, закликаючи ворога вийти, але ворог лише кривився у вікно та відхилив виклик. Нарешті з'явилася мати ворога, назвала Тома огидним, бридким, кепським, невихованим хлопчиськом і зажадала, аби той забирався геть. Тоді він пішов, запевнивши, що іще поквітається з хлопцем.

Він повернувся додому доволі пізно, вже вночі, нишком вліз у вікно і опинився у засідці, потрапивши до рук тітки. Коли вона побачила його костюм, то її рішення перетворити для Тома суботу на день полону та важкої праці набуло діамантової твердості.

Глава II

Спокуси. – Стратегічні хитрощі. – Простаків упіймали.

Настав суботній ранок, цього літнього дня все навколо було таким світлим, свіжим, сповненим життя. У кожного в серці лунала музика, а коли серце було молодим, то пісня злітала й з вуст. Обличчя сяяли щастям, а хода перехожих нагадувала танець. Дерев акацій були рясно вкриті цвітом, і їхні пахощі розповсюджувались далеко навкруги.

Пагорб Кардіж Гілл, що височів над селом, увесь був вкритий зеленню, і знаходився так далеко, що його можна було легко прийняти за Чарівну Країну, мирну та звабливу.

Том з'явився на тротуарі, тримаючи у руках відерце з вапном та щітку на довгому держаку. Він глянув на паркан, і глибокий смуток огорнув його душу, здавалося, що засмутилась сама природа. Паркан мав у довжину тридцять ярдів, а у висоту десять футів! Життя здавалося йому недолугим жартом, а існування – суцільною каторгою. Зітхаючи, він обмакнув щітку у вапняний розчин й провів нею по найвищій штахеті; повторив дію; ще раз повторив; порівняв нікчемну білу смужку з неосяжною широчінню нефарбованого паркану і, приголомшений, вмовстився на дерев'яній діжці. Джим, підстрибуючи, пробіг через ворота з бляшаним відром, наспівуючи «Дівчата з Буффало». Тягати воду із сільської колонки завжди було ненависною роботою в очах Тома, проте тепер вона постала перед ним у новому світлі. Він пригадав, що біля колонки завжди збиралась юрба дітлахів. Хлопчики та дівчата – білі, мулати та негри – одвічно товклися там, очікуючи на свою чергу, вони відпочивали, обмінювались різними дрібничками, сперечались, шарпались, бавились. Він також пригадав, що хоча колонка знаходилась лише за півтораєста ярдів, Джим ніколи не повертався назад скоріше, ніж за годину, ба більше – зазвичай доводилось посилати за ним. Том сказав:

– Слухай-но, Джиме, я зганяю за водою, а ти пофарбуй замість мене.

Джим похитав головою і відповів:

– Не можна, пане Томе. Стара місіс сказала, щоб я йшов по воду і ні з ким не розмовляв. Вона сказала, що господар Том буде просити мене фарбувати замість нього, – але я маю йти і робити свою справу, а вона буде пильнувати, чи часом я не фарбую.

– Е, мало що вона казала! Вона завжди це каже. Дай-но відро, – я миттю обернуся. Вона ні про що не дізнається.

– О, мені зась, пане Томе. Стара місіс сказала, що вона мені голову відкрутить. Направду, відкрутить.

– Вона! Вона ніколи нікого не б'є, – хіба що вдарить наперстком по голові, та кого це лякає. Вона лише погрожує, але ж від слів нікому не боляче, – хіба що вона сама при цьому не плаче. Джиме, я подарую тобі кульку. Я подарую тобі білу кульку.

Джим почав вагатись.

– Біла кулька, Джиме, адже це чогось та й варте!

– Ще б пак, чудова річ, я знаю. Але, пане Томе, я страшенно боюся старої місіс.

Одначе Джим був людиною, і спокуса виявилась сильнішою за нього. Він поставив відро, і взяв білу кульку. Наступної миті він мчав вулицею з відром у руках і сверблячкою у потилиці, Том заповзято фарбував паркан, а тітка Поллі віддалялася від місця подій з черевиком у руках і переможним поглядом.

Але невдовзі Том вичерпав свою енергію. Він почав думати про розваги, на які сподівався цього дня, і його смуток подвоївся. Інші хлопці невдовзі вирушать у розмаїті захопливі експедиції, і почнуть глузувати з нього та його роботи, – ця думка обпікала його наче вогонь. Він витягнув із кишень свої скарби та оглянув їх: гральні кульки, уламки, різноманітні дрібнички; мабуть, цього вистачить, аби обміняти свою роботу на їхню, але годі й сподіватись на те, щоб придбати хоча б півгодини справжньої свободи. Він знову поклав у кишеню власне мізерне майно і відмовився від наміру підкупити хлопців. Цієї похмурої та безнадійної миті на нього зійшло озаріння. Саме так, натхненне озаріння, ані більше, ані менше. Він взяв до рук щітку і взявся до роботи. Вдалечині він побачив Бена Роджерса; в селі не було іншого хлопця, глузування якого були би гіршими для нього. Бен рухався пританцьовуючи, підстрибуючи; це свідчило про те, що він мав пречудовий настрій і найкращі плани на сьогодні. Він ів яблуко, а в проміжках було чути його мелодійне протяжливе виття, а потому – низьке бім-бом-бом, бім-бом-бом, бо так він удавав з себе пароплав. Наблизившись, він пригальмував, вийшов на середину вулиці, різко попрямував праворуч, потім важко повернув, і

усе це робив з належною поважністю, бо уособлював собою «Великий Міссурі» і вважав, що на десять фунтів занурений у воду. В його особі були поєднані пароплав, капітан та гудок машиніста, тож він уявляв, що стоїть у власній рубці, віддає накази та виконує їх.

– Стоп, сер! Лінг-а-лінг-лінг. – Пароплав призупинився та повільно рушив до тротуару. – Задній хід. Лінг-а-лінг-лінг! Його руки випростались вздовж боків. – Правим бортом назад! Лінг-а-лінг-лінг! Шу-ш... шу... шу... шу! – тим часом його права рука описувала великі кола, бо зображала сорокафутове колесо. – Лівим бортом назад! Лінг-а-лінг-лінг! Шу... ш... шу... шу! Тепер вже ліва рука почала описувати кола.

– Стоп правий борт! Лінг-а-лінг-лінг! Стоп лівий борт! Уперед правий борт! Стоп! Повертай потроху ніс! Лінг-а-лінг-лінг! У-у-у! Витягай передній канат! Хутко, ворущись! Гей, що у вас там зі шпрингом? Закидай канат на палю! Тепер причалюй! Зупиніть машину, сер! Лінг-а-лінг-лінг! – Шт! шт! шт! (Робить проміри.)

Том фарбував паркан, і на пароплав не звертав жодної уваги. Бен дивився на нього впродовж хвилини, потім сказав:

– Ти-и!.. Це ти паля? Га?

Жодної відповіді. Том розглядав свій останній мазок оком художника, потім злегка провів щіткою і знову помилувався результатом. Бен пришвартувався до нього борт до борту. У Тома потекла слина, коли він побачив яблуко, проте він не полишав роботи. Бен промовив:

– Агов, старий! Працювати змусили?

– А, це ти, Бене! А я й не помітив.

– Я йду купатися. Мабуть, ти би теж хотів, але доведеться спочатку завершити роботу? Адже так?

Том поглянув на хлопчика і промовив:

– Яку роботу?

– А хіба це не робота?

Том продовжував фарбувати і відповів недбало:

– Може так, а може й ні. Знаю лише, що Тому Соєру вона до душі.

– Еге ж, вигадуй! Може ти ще запевнятимеш, що вона тобі до вподоби?

Том продовжував працювати щіткою.

– До вподоби? А чого вона мені має бути не до вподоби? Не кожного дня хлопцям випадає фарбувати паркан!

Бен подивився на справу під іншим кутом. Він припинив гризти яблуко. Том елегантно рухав щіткою назад та вперед, трохи відступав, аби помилуватися результатом, додавав мазок чи два, – знову милувався, а Бен спостерігав за кожним рухом із зростаючими цікавістю та захопленням. Аж раптом він промовив:

– Слухай-но, Томе, а дай і мені трошки пофарбувати.

Том замислився, хотів вже погодитись, та передумав:

– Ні, ні, Бене, ніяк не можна. Бач яка ситуація, тітка Поллі дуже цінує цей паркан, – адже він виходить на вулицю, – якби це був дах, тоді інша справа; ані вона, ані я не хвилювались би. А щодо саме цього паркану вона дуже непокоїться, його слід пофарбувати дуже добре, як належить; гадаю, що лише один хлопець із тисячі, а може й з двох тисяч, зможе зробити це як слід.

– Та ну, невже? Ну послухай, дай-но мені лише спробувати, так, ледь-ледь. Я би дав, якби був на твоєму місці, Томе.

– Бене, я би теж дав, як правдивий індіанець. Але тітка Поллі... Знаєш, Джим хотів фарбувати, вона не дозволила. Сід хотів фарбувати, – не дозволила й Сідові. Сам бачиш, як я стараюсь. Ну дозволю я тобі, а ти зробиш щось не так, і...

– Пусте, я постараюсь. Дай-но лише спробувати. Послухай, я дам тобі серцевину від мого яблука.

– Гаразд. Хоча ні, Бен, не можна, я боюся...

– Я тобі віддам ціле яблуко!

Том віддав щітку з величезним незадоволенням на обличчі, з радістю у серці. І поки колишній пароплав «Великий Міссурі» працював та пітнів на сонці, сам артист сидів у тіні на діжці, дригав ногами, жував яблуко та обмірковував плани полювання на інших простаків. Матеріалу не бракувало; хлопчачі підходили один за одним: вони розпочинали із насміхань, а закінчували тим, що ставали до роботи. Коли Бен напрацювався і пішов, Том поступився чергою Біллі Фішеру в обмін на паперового змія, доволі пристойного; а коли фарбуванням насолодився Біллі, його замінив Джоні Міллер в обмін на дохлого щура та мотузці, на якій його можна було розгойдувати; і так далі, година за годиною. Тож Том, який ще ранку був що той жебрак, в середині дня практично потопає у багатстві. Він мав, окрім тих речей, про які я вже казав, дванадцять кульок, частину органчика, шматок скла від синьої пляшки, крізь який можна було на все дивитись, катушка, ключ, яким вже нічого не можна було відімкнути, кавалок мила, скляний корок від штофа, олов'яний солдатик, пара пуголовків, шість хлопавок, однооке кошеня, мідна дверна клямка, собачий ошийник, але без пса, держак від складаного ножа, чотири апельсинові скоринки і стара поламана віконна рама. Весь цей час він сидів, склавши руки, у прийнятній компанії, і перебував у гарному гуморі, а паркан тим часом вже встигли вкрити трьома шарами вапна! Якби вапно не закінчилось, він би розорив усіх хлопців у селі.

Том вирішив, що цей світ, зрештою, не такий вже й поганий. Він, сам не усвідомлюючи цього, винайшов великий закон людської діяльності, а саме: аби змусити дорослого чи хлопця чогось захотіти, слід зробити це важкодоступним. Якби він був великим та мудрим філософом, на кшталт автора цієї книги, тоді би він зрозумів, що робота полягає у тому, що людина зобов'язана робити, а розвага – у тому, чого вона робити не зобов'язана. А це допомогло би йому зрозуміти, чому виготовлення штучних квітів чи ходіння по топчаку, який призводить до руху механізми, є роботою, а катання кегельних куль чи сходження на Монблан – лише забавою. В Англії проживають багаті джентльмени, які готові сплачувати великі гроші за те, аби мати можливість управляти четвіркою коней, запряжених у диліжанс, на відстані у двадцять, і тридцять миль, проте якби ім

запропонували отримувати зарплату за таку службу, вони би відмовились, бо тоді задоволення перетворилося б на роботу.

Глава III

Том – командир. – Урочистість та нагорода. – Плачевне щастя. – Доручення та промах.

Том постав перед тіткою Поллі, яка сиділа біля відчиненого вікна у затишній задній кімнаті, яка слугувала і за спальню, і за ідальню, і за кабінет. Бальзамічне літне повітря, безтурботна тиша, аромат квітів, дзижчання бджіл приспали її, і вона куняла над в'язанням, бо поруч із нею не було нікого, окрім кота, що спав на її колінах. Окуляри вона причепила зверху на свою сиву голову. Вона була переконана, що Том вже давно накивав п'ятами, тож була здивована, що він так мужньо віддав себе у її руки. Том запитав:

– Чи мені вже можна іти бавитись, тьотю?

– Як, вже? А скільки ти вже зробив?

– Виконав усю роботу, тьотю.

– Томе, не бреш. Терпіти цього не можу.

– Я не брешу, тьотю, усю роботу виконано.

Тітка Поллі не надто вірила цим запевненням. Вона пішла переконатися особисто і була би задоволена, якби слова Тома виявились правдивими бодай на двадцять відсотків. Коли ж вона переконалася, що увесь паркан пофарбовано, і не просто пофарбовано, а він щільно вкритий потрійним шаром розчину, і навіть по землі прокладено смугу в якості бордюру, її здивуванню не було меж.

– Ніколи не могла б навіть подумати про таке! – сказала вона. – Що ж, ти можеш працювати, коли схочеш, Томе.

Але одразу послабила комплімент, додавши:

– От тільки мушу зазначити, що працювати ти хочеш вкрай рідко. Гаразд, іди, бався, але зважай, щоб повернувся вчасно, бо інакше буде непереливки.

Вона була настільки вражена його подвигом, що відвела його до комори, обрала найкраще яблуко і дала його Томові разом з виховними розмірковуваннями щодо додаткової цінності та насолоди від частування, на яке заслуговує людина своєю сумлінною, чесною та добродійною працею. Завершила вона свої настанови вкрай вдалою цитатою зі Священного Писання, а Том в цей час поцупив пряник.

Потім він вибіг на двір і побачив Сіда, що піднімався зовнішніми сходами на другий поверх. Грудки землі, що лежали під ногами, цієї ж миті замерехтіли у повітрі. Вони градом обрушились на Сіда, і перш ніж тітка Поллі отямилась і кинулась на захист, шість чи сім грудочок влучили у ціль, а Том перестрибнув через паркан, і тільки його й бачили! І хоча в дворі була хвіртка, проте він, як зазвичай, надто поспішав, щоб скористатися нею. Тепер у його душі був спокій, адже він поквитався із Сідом за те, що той напакостив йому з чорною ниткою. Том оминув небезпечне місце і попрямував неприбраним провулком позаду дровітні тітки Поллі. На тепер він уникнув полону та покарання і прямував до площі, на якій дві військові групи хлопців мали зійтись у бою, згідно із попередніми домовленостями. Том був генералом однієї з цих армій, Джо Харпер (його затятий товариш) – іншої. Обидва великі полководці не опускалися до особистої участі у битві – це личило лише дрібним пішкам, – а сиділи на підвищенні й керували військовими діями через ад'ютантів. Армія Тома здобула переконливу перемогу у тривалому та виснажливому бою. Потім полічили вбитих, обмінялись полоненими, домовились про наступний бій і визначили дату, після чого армія вишикувалась і рушила геть, а Том повернувся додому.

Проходячи повз будинок, у якому мешкав Джефер Татчер, він побачив у саду нову дівчинку – чудове маленьке блакитнооке створіння з русим волоссям, заплетеним у дві довгі коси, у білому літньому платтячку та панталончиках із мереживом. Щойно уквітчаний лаврами герой пав без жодного пострілу. Така собі Емі Лауренс миттю випарувалась з його серця, ніби її там ніколи і не було. Він гадав, що закоханий у неї до нестями, що пристрасно обожнював її, але виявилось, що це лише жалюгідне тимчасове захоплення. Він місяцями

залицявся до неї, вона капітулювала лише тиждень тому; він був найщасливішим хлопцем у світі впродовж семи коротких днів, і раптом, в одну мить, вона пішла з його серця, немов випадкова гостя, що завітала на хвилинку.

Він потайки молився на цього нового ангела, доки не переконався, що вона помітила його, а потім заповзвся хизуватися перед нею, вдаючись до усіляких безглузвих витребеньок, аби лишень вразити її. Впродовж певного часу він робив різні вихиласи, однак, випадково поглянувши на неї під час одного з небезпечних гімнастичних вивертів, раптом побачив, що дівчинка відвернулася і прямує до дому. Том підбіг до паркану і притулився до нього з глибоким сумом, сподіваючись на те, що вона ще трохи затримається. Вона на хвилинку зупинилася на ганку, а потім рушила до дверей. Том лише глибоко позіхнув, коли вона стала на поріг, але тої ж миті його обличчя засяяло: перш ніж перетнути поріг, вона кинула через паркан фіалку. Хлопець підбіг та зупинився на відстані одного чи двох футів від квітки, потім підніс до очей руку на шталт козирка і став вдивлятися в кінець вулиці, ніби помітив там щось цікаве. Потім підняв соломину і почав прилаштовувати її на кінчику свого носа, задержавши голову назад. Рухаючись з боку в бік при цих маніпуляціях, він поступово наближався до фіалки; і ось нарешті його боса нога накрила квітку, її гнучкі пальці схопили її, а він поскакав на одній нозі разом зі своїм скарбом і зник за рогом. Проте лише на хвилину, і лише для того, щоб вставити квітку у петельку своєї куртки, поруч із серцем, а може й шлунком, бо він не надто розумівся на анатомії і не надто переймався правильністю.

Після цього він повернувся і залишався стояти біля паркану, аж поки не стемніло, продовжуючи робити різні вихиласи. Але дівчинка більше не виходила, хоча Том й тишив себе думкою, що вона стоїть десь біля вікна і спостерігає за його витребеньками. Врешті-решт він кволо поплентався додому, а його нещасна голова була сповнена різноманітними мріями.

Під час вечері він виказував таке збудження, що тітка лише дивувалась, що це коїться з дитиною. Він отримав добрячий прочухан за розправу над Сідом, проте й оком не змигнув. Він здійснив спробу поцупити цукор під носом у тітки й отримав за це по пальцях.

– Тьотю, ви мабуть не б'єте Сіда, коли він чинить так само.

– Сід не знущається над людиною так, як ти. Якби твоя воля, ти б увесь цукор поцупив, тож доводиться пильнувати за тобою.

Потім вона пішла на кухню, а Сід, скориставшись моментом, простягнув руку до цукерниці, з переможною посмішкою поглядаючи на Тома, і це було просто нестерпно. Проте його рука зісковзнула, цукерничка впала і розлетілася на друзки. Том був у захваті – такому, що він навіть припнув язика і перетворився на німого. Він вирішив, що сам він не вимовить ані слова, навіть коли повернеться тітка, а поводитиметься дуже чемно, аж доки вона сама його не запитає, хто це накоїв. Тоді він заговорить, і як же це буде весело – бачити, як отримає на горіхи цей любимчик, цей чемний хлопчик. Він був сповнений радісних очікувань, і ледве міг стримувати себе, коли старенька повернулася і, зупинившись біля уламків, сипала іскрами з очей, поглядаючи поверх окулярів. Він промовив сам до себе: ото тепер почнуться веселощі! Але наступної миті опинився на підлозі від потужного ляпасу! Сильна долоня здійнялася для нового удару, а Том заволав:

– Через що ви мене караєте? Це Сід розбив!

Тітка Поллі зняковіла і зупинилась, а Том очікував від неї каяття та перепрошень. Але коли до неї повернувся дар мовлення, вона сказала:

– Хм! Ти однаково заслуговуєш на прочухана. Мабуть ти вчинив якусь іншу витівку, поки я не пильнувала за тобою.

Цієї миті вона відчула докори сумління, виникло бажання сказати щось лагідне, але тоді це можна було б розтлумачити як визнання власної неправоти, а це б суперечило виховному процесу. Тому вона промовчала, і з важким серцем пішла займатись своїми справами.

Том насупонився і сів у кутку, перебільшуючи власні образи. Він знав, що тітка в глибині душі стояла перед ним на колінах, і це усвідомлення давало йому бодай-якусь втіху. З власного боку, він нічого не виказував, ні до чого не вдавався. Однак він знав, що час від часу крізь поволоку сліз на нього падає ніжний погляд, проте не хотів його помічати. Він уявляв, як лежить у своєму ліжку смертельно хворий, а тітка нахилиється над ним і вимолює у нього прощення, а він обертається обличчям до стіни, не промовляючи ані слова. Як вона тоді почуватиметься! Він уявляв, як його витягають з річки и приносять додому, мертвого, його волосся геть мокре, бідні ручечки навіки припинили бешкетувати, наболіле серце навіки заспокоїлось. І ось вона кидається до його тіла, її сльози течуть рікою, губи благають Бога повернути їй її хлопчика, якого вона ніколи, ніколи не кривдитиме! Проте він лежить перед нею холодний та блідий, без

жодних ознак життя, – нещасний маленький страждалець, що випив чашу скорботи до самісінького денця! Він так розчулився, уявляючи ці сумні картини, що ледь стримував себе від ридань: його очі були сповнені слізьми, тож коли він кліпав, вони котилися долу і капали з кінчика його носа. І так йому солодко було плекати свій сум, що він не хотів сполохати цей настрій жодним легковажним задоволенням чи грубими веселощами: він був надто священним для них; тож коли кухня Мері забігла до кімнати у захваті від того, що нарешті повернулася додому після нескінченного тижневого перебування на гостинах, він підхопився та втік до тиші та мороку, подалі від звуків та світла, які вона принесла із собою. Він тинявся віддаленими закапелками, подалі від місць, де зазвичай гуртуються хлопчачки, шукаючи усамітнення, яке б гармоніювало з його душевним станом. Пліт на річці притягував його до себе, він всівся на самісінькому краечку і дивився на похмуру водяну пустелю, і розмірковував, як би це було добре втопитися миттєво та непомітно для самого себе, не наражаючи себе на неприємні відчуття, притаманні людській природі. Потім він згадав про квітку. Він витягнув її, зім'яту та зів'ялу, і його тужлива насолода подвоїлась. Він запитував самого себе, чи сумувала би вона за ним, коли б дізналася? Чи обливалась би слізьми, чи бажала б мати право охопити його шию руками та втішити його? Чи може б відвернулася від нього, як й увесь порожній світ? Ця картина спричинила виникнення настільки приємного страждання, що він вовтузився із ним безкінечно, розглядаючи різні варіанти та уявляючи себе щоразу в іншій ситуації, аж поки не вичерпав їх усі! Нарешті він підвівся, позіхнув і поплентався у темряві. Було майже пів на десяту, а може вже й десята година, коли він йшов безлюдною вулицею, на якій мешкала його обожнювана незнайомка. Він постояв з хвилину біля її будинку, прислухався, але його чутливе вухо не вловило жодних звуків; лише слабкий промінь світла проникав крізь штори одного з вікон на другому поверсі. Чи не тут, бува, її священна обитель? Він перестрибнув через паркан, тихо продерся крізь зарості рослин і зупинився під вікном; довго, з глибоким хвилюванням дивився на нього; потім ліг під ним горілиць, схрестивши на грудях руки, і тримаючи в них зів'ялу квітку. Саме так він помре далеко від непривітного світу, без даху над безпритульною головою, і жодна дружня рука не зітре смертельного поту з його чола, жодне любляче обличчя не схилиться над ним у співчутті в останню хвилину агонії. І саме тут вона побачить його, коли визирне у вікно веселим ранком, – чи впаде її сльоза на нещасне бездиханне тіло, чи зітхне вона, пригадавши квітуче юне життя, так бездарно занедбане, підкошене так завчасно?

Вікно відчинили; верещання служниці сколихнуло священну тишу, і струмені води окропили останки нашого страждальця. Захлинувшись, герой звівся на ноги і почав відхекуватись; потім у повітрі щось просвистіло під супровід ледь

чутної лайки; посипались уламки розбитої шибки; маленька фігурка перестрибнула через паркан і зникла у темряві. Трохи згодом, коли Том, роздягнений перед тим як лягти у ліжку, роздивлявся свій мокрий одяг у світлі сального огарка, прокинувся Сід; проте якщо у його голові й промайнули якісь непевні здогадки щодо окремих моментів, то він мудро утримався, бо погляд Тома не обіцяв нічого доброго. Том влігся, не обтяжуючи себе молитвою, а Сід зауважив це упущення в своїй голові.

Глава IV

Акробатичні вправи розуму. – Недільна школа. – Директор. – На виставці. – Відмінність Тома.

Сонце вставало над мирним світом, осяюючи село своїми променями, немов посилаючи йому своє благословення. Після сніданку тітка Поллі розпочала сімейне богослужіння. Першою була молитва, складена з біблійських цитат, що виконували функцію наріжних каменів, з'єднаних легким цементом оригінальних роздумів. З верхівки цієї споруди, немов із Синайської гори, вона зачитала повчальну главу з книги Мойсея.

Опісля Том відклав усі свої справи і став зачувати свої вірші з Біблії. Сід вже давно вивчив свій урок. Том напружував свою пам'ять, щоб запам'ятати п'ять віршів. Він обрав Нагорну проповідь, бо не зміг знайти інших віршів, коротших за цей.

Через півгодини Том вже мав доволі туманне уявлення про свій урок, але не більше, бо дух його блукав усіма нивами людського мислення, а руки були зайняті сторонніми розвагами. Мері взяла книгу, щоб заслухати урок, і він зробив спробу знайти шлях крізь туман.

– Блаженними е-е-е...

– Убогі...

- Так, убогі... блаженними е убогі-і-і...

- Духом...

- Духом, блаженними е убогі духом, бо ... вони... вони...

- Їхнім...

- Бо їхнім. Блаженними е убогі духом, бо їхнім... е царство небесне. Блаженними е ті, хто плаче, бо вони... вони...

- Вті...

- Бо вони-и-и...

- Бо вони вті...

- Ні, я не знаю, що це за слово.

- Втішаться.

- Так, втішаться! Блаженними... блаженними е-е-е... втішаться... блаженними е ті, хто плаче, бо вони втішаться. Блаженними е... блаженними е-е-е... блаженними е хто ще? Чого ти мені не підказуеш, Мері? Чого ти дразниш мене?

Конец ознакомительного фрагмента.

Купить: <https://tellnovel.com/ru/mark-tven/pohoden-ki-toma-soy-ra>

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)